

PODOBA IN FUNKCIJA GOVORJENEGA KNJIŽNEGA JEZIKA GLEDE NA NEKNJIŽNE ZVRSTI

Govorjeni slovenski knjižni jezik se je v sodobni obliki začel oblikovati šele v drugi polovici 19. stoletja z razpravami o parlamentarnem jeziku (javni, uradni govorni položaj) – pred tem je bil slovenski govor bolj ali manj potisnjen samo v zasebni govorni položaj in razdeljen na več pokrajinskih variant. Z oblikovanjem knjižnega jezika je bilo nujno »narediti« knjižni jezik reprezentativen za večino Slovencev, kar pa je sovpadalo z naslonitvijo na protestantsko pisno tradicijo Trubarja in Dalmatina in uvedbo »novih oblik« (19. stoletje) v tradicionalno »kranjsko osnovo« knjižnega jezika. Iz tega (in vpliva zapisanega jezika) deloma izvirajo težave pri knjižnem govoru (npr. fonema /v/ in /l/).

Članek na osnovi sodobnih radijskih besedil opozarja na nekatera odprta vprašanja govorenega knjižnega jezika in govora v medijih nasploh (vpliv narečij, redukcije samoglasnikov, vpliv pisnega jezika) z drugačnega zornega kota.

govorjeni jezik, slovenski knjižni jezik, knjižne zvrsti, neknjižne zvrsti, medijski govor, fonetika

The development of spoken Standard Slovene began to take form in the 2nd half of the 19th century, with a debate on »parliamentary« speech (public, formal situation). Before this period, Slovene spoken in public depended strongly on the pronunciation features of speakers from different dialect areas. In the process of formation of a Standard Slovene Language which would be representative of the majority of the Slovene population, the literary works of Slovene Protestant writers Primož Trubar and Jurij Dalmatin (16th century) were taken as the basic source, along with introduction of »new forms« into the traditional »Carniolan core« of the literary language. All these elements, shaped also by various influences from the written language, resulted in pronunciation problems (for example concerning the phonemes /v/ and /l/ in different environments). The paper addresses some open issues of spoken standard and media speech (influence of dialects, reduction of vowels, influence of written language) on the basis of contemporary texts (spoken on the radio) and other samples of spoken language, taking into account different approaches to the existing norm relating to Standard Slovene Pronunciation.

spoken language, Standard Slovene, standard accent, regional accent, media speech, phonetic

1 Uvod – primarnost govorenega knjižnega jezika

V slovenskem jezikoslovju je bilo v preteklosti največ pozornosti namenjene pisnemu jeziku, v prvi vrsti seveda knjižnemu jeziku. Pri tem je pomembna poveza-

nost slovenskega jezika z nacionalnostjo in knjigo (že v 16. stoletju protestanti niso zajeli le kranjskega prostora in narečij, ampak je njihov jezikovni prostor segel celo čez mejo sedanje države). Govorjeni knjižni jezik je vsekakor navezan na pisno obliko (sekundarnost knjižnega govora),¹ obenem pa tudi na javni in formalni govorni položaj, v katerem je večja kontroliranost nasploh, tudi jezikovnega izraza (prim. Nebeská 1996: 124–132; 12).

1.1 Ukvarjanje (»skrb za«) z govorenim knjižnim jezikom se je v slovenskem prostoru zares začelo s pojavitvijo govorne slovenščine v širši javnosti v šestdesetih letih 19. stoletja, ko je slovenščina postala celo »parlamentarni« jezik; v tem času je prišlo tudi do ponovne združitve in uveljavitve slovenščine kot vseslovenskega knjižnega jezika, o čemer pričajo tudi t. i. *nove oblike*. V tem obdobju uveljavljanja govorne slovenščine pa je bila napisana tudi pomembna razprava o govornih besedi v slovenščini, razprava Stanislava Škrabca *O glasu in naglasu* 1870. Škrabčeva načela (obširno Škrabčevo delo je zbrano v *Jezikoslovnih delih* 1–4, ur. J. Toporišič) so potem vplivala na prvi slovenski pravopis Frana Levca (1899), še posebej pa na naslednji pravopis Škrabčevega »učenca« Antona Breznika leta 1920, ki ga nekateri imenujejo »prvi slovenski pravorečni priročnik« (Rupel 1946: 4). In vse do danes je govorni knjižni jezik ostal znotraj pravopisa (SP 2001), če izvzamemo Ruplovo *Slovensko pravorečje* (Rupel 1946). Že samo glede na dialektalno raznolikost slovenskega jezika (govora) in različnost govorne ter pisne podobe jezika pa bi bilo nujno v obliki samostojnega pravorečnega (govornega) priročnika opozoriti na drugačnost in temu prilagojeno obravnavo govora v okviru poučevanja jezika (in drugih predmetov) že v osnovni šoli. Naj na koncu dodamo še misel iz slovenskega prevoda *V iskanju izgubljenega govora* znanega hrvaškega fonetika prof. dr. Iva Škarića: (1999: 35) »Govori, kot se govornju spodobi, in piši, kot se spodobi pisanju! [...] [G]ovor je v meni, in če se vrnem k sebi, ga bom našel.«²

1.2 Pri naši obravnavi smo preverjali smiselnost v slovenskem prostoru najbolj razširjene Toporišičeve delitve (socialnih) zvrsti, ki je utemeljena na delitvi **knjižno**:

¹ V slovenskem jezikoslovju je prevladoval izraz zborni jezik oz. zvrst (Toporišič 2000: 15), čeprav je mogoče ta izraz glede na spremenjeno jezikovno realnost mogoče manj ustrezen. Že Rupel v svojem *Slovenskem pravorečju* (1946: 4) tudi pravi: »Enotna, najskrbnejša in najplemenitejša oblika govornega knjižnega jezika se imenuje *knjižna ali zborna izreka*. Potreba po taki izreki je tem večja, čim kulturnejši je narod in čimbolj zgodovinski je njegov pravopis.« Termin zborna izreka je precej razširjen predvsem med šolskim osebjem, če sodimo po knjigi pedagoga Dolgana *Govorno ustvarjanje* (1996: 71), kjer loči med knjižnim (pisnim) jezikom in »zbornim (govornim) jezikom«, vendar najdemo tudi rabo »knjižna ali zborna izreka« (70). Čehi uporabljajo izraz *spisovna vyslovnost*, Hrvati *standardni govor* (o izrazih književni in standardni govor pri Hrvatih Babič idr. 1991: 41–60) – o standardizaciji jezika govori tudi Pogorelec (1996), v tem okviru prim. Skubic (2003). Glede na ustaljenost in jasno opredelitev termina knjižni jezik bi bilo mogoče še najbolj uporabljati termina **govorjeni knjižni jezik** in **knjižni govor**.

² Zanimivo je tudi, da v naših šolah debatni krožki potekajo v tujem jeziku (prevladuje angleščina), medtem ko ostaja naš nacionalni jezik v ozadju. Mogoče so nekateri gospodarsko-kulturno-politični spodrsjljavi v tujih jezikih in domačem jeziku posledica tudi pomanjkljivega govornega, pravorečnega pouka.

neknjižno. Pri tem se nismo osredotočili toliko na jezikovno pravilnost, poskušali smo problematizirati večkrat nepravilno usmerjenost raziskovanja oz. bolje rečeno ukvarjanja s slovenskim (knjižnim) jezikom, da se jezik mora govoriti tako, kot je zapisano oz. bi moralo biti v slovnici in pravopisu (jezik = sistem), ampak nas je zanimala predvsem podoba govorjenega jezika v realnih besedilih (radijski govor). Prestižnost knjižnega jezika ni bila posebej poudarjena, čeprav se je to v sami analizi izkazalo kot pravzaprav inherentna lastnost knjižne zvrsti; za intelektualno zahtevnejša besedila, tudi prosto govorjena, se uporablja skoraj izključno knjižni jezik ne glede na »manj prestižne« medije.

Opozoriti pa moramo, da je slovenski knjižni zapis precej »fonetični«, če izvzamemo nekatere z razvojem in nastankom knjižnega jezika pogojene razlike: zapis polglasnika, zapis e-jevskih in o-jevskih fonemov, variante zvočnikov (predvsem /v/ in /l/) in nezvočnikov (premene po zvonečnosti; etimološko-fonološki zapis, npr. *nadstropje*) idr. Prav gotovo je te in še druge razlike (npr. nestalno mesto naglasa) možno ustrezno predstaviti tako rojenemu kot tudi tujemu govorniku (prim. Tivadar 2002, tudi nedavno zaključen projekt *Sporazumevalni prag* (Ferbežar idr. 2004)). Za boljše predstavitev govora pa bo poleg systemskega popisa knjižnega jezika potrebno uporabiti sodobna avdio-vizualna sredstva (CD-rom).

1.3 V slovenskem jezikoslovju se je pogosto izhajalo iz jezikovnega čuta še posebej pri pravorečnih vprašanjih, kar je glede na primarnost govora tudi razumljivo. Prav tako se je v okviru prestižnosti knjižnega izraza iskalo neke vrste jezikovni vzor (model), premalo pa se je upoštevalo vpliv govorcev in razvoj jezika. Govor namreč ni isti, kot je bil pred desetimi leti, in ni tak, kot bo čez npr. 10 let. Pretirana elitnost namreč ni dobra, saj v končni fazi pripelje tudi do zoženja sporazumevalnega prostora, kot priča primer britanskega BBC iz sedemdesetih let 20. stoletja, ko je postal radijski govor »perfekten«, »raziskan« in izdelan do potankosti, do vsakega glasa in naglasa, a obenem tudi ljudem odtujen (Kostić 1978: 141). Zato pa je treba težiti k realnosti prikaza govorne situacije in jezika. S tega stališča je zanimiv neke vrste komunikacijski *specialno fonetični model*, ki ga je objavila Zdena Palková v svoji knjigi *Fonetika a fonologie češtiny* (Palková 1997: 26), kjer je upoštevana razlika med jezikom kot idealnim sistemom in »signalom govora«, torej med jezikovnim sistemom in njegovo besedilno uresničitvijo, ki pa sta v medsebojni korelaciji. Palková v svojem modelu upošteva razliko med tvorjenjem oz. sprejemom besedila, torej upošteva psihološko različnost med tvorcem (*mluvčí*) in sprejemnikom/naslovnikom (*poslouchačí*).

Pri fonetični raziskavi tvorjenja glasov pa je potrebno upoštevati, da tvorec obenem, ko govori, tudi sliši samega sebe – drugače je pri oglušelih oz. naglušnih, zato je povečana nosnost, ne ločijo zvonečnosti glasov ipd.³ Naslovnik pa poleg (ne)sprejemanja sporočila upošteva oz. uporablja tudi svoje govorne izkušnje –⁴ pri

³ V razmislek in nadaljnjo raziskavo – mogoče je povečana nosnost npr. v ameriški angleščini in mestnih govornih posledica hrupnosti.

vsakem sprejemu mora biti prisotna motivacija. Iz tega modela Palkove se da razbrati, da sporazumevanje še zdaleč ne poteka z matematično natančnim in enakim kodiranjem (tvorec – T) in dekodiranjem (naslovnik – N) misli v jezikovni znak in obratno, ampak se lahko določeno sporočilo (ne) prenese oz. (ne) razume na popolnoma drugačen način; isti jezikovni znaki lahko pomenijo ob različnih sogovorcih nekaj drugega, celo docela drugega, tako da je lahko komunikacija celo onemogočena.⁵ To je še posebej pomembno pri normiranju določenih fonetičnih značilnosti, ko lahko neko stvar slišimo zato, ker jo hočemo slišati, in rečemo, ker jo hočemo tako reči. Zato je vprašanje, »kako rečemo«, ustrezno pri razmišljanju o problemih, saj na ta način zmanjšamo obseg raziskovanega, nikakor pa ni ustrezno v okviru konkretne analize določene fonetične značilnosti (npr. dolžine samoglasnika; Tivadar 2004).

2 Zvrstna razslojenost – številnost narečij

Slovenski jezik sodi med narečno najbolj razslojene slovanske jezike in jezike nasploh. Zato je pravzaprav primarni jezikovni (neknjižni) izraz mnogih govorcev jezika, tudi slovenščine, precej drugačen od knjižne podobe jezika. In tudi zaradi številnosti narečij se je moral knjižni jezik »ustvarjati« (posebej očitno z že omenjenimi »novim oblikami« v 19. stoletju), da bi bil primeren in sprejemljiv za čim širši krog ljudi. S tem se je ustvaril enoten jezik kot narodnopovezovalni element (narodnozdrževalna vloga) in (p)ostal osrednji nacionalni, državni atribut (narodnoreprezentativna vloga), kar je za manjši in ekonomsko šibkejši narod pomembno. Pri tem prav gotovo ni nepomembno že izpostavljeno dejstvo, da imamo precej fonetični (fonemski) zapis, poleg tega pa sprejemamo (tudi citatno) določene prvine drugih jezikov, če v našem sistemu funkcionirajo (pri pregibanju se zaradi oteženega oz. nemogočega izgovora »prekrivnost« z drugim jezikom konča, prim. *[vašinktonski]* in ne *[wašinktinski]* sporazum).⁶ Pri tem je zanimiva primerjava z ruščino, po številu prebivalcev mogočnim jezikom, ki ima večji razmak med pisnim in govorjenim knjižnim jezikom (prim. sodobno predstavitev ruščine na www.learningrussian.com).⁷

⁴ Vsak naslovnik namreč ima neke govorne izkušnje in tudi duševne ter razumske značilnosti, na podlagi katerih potem sprejema naslovljeno sporočilo, prav tako tudi tvorec ustvarja besedilo na podlagi izkušenj in predznanja in z vsakim govornim dejanjem sta tvorec in naslovnik »spremenjena«, torej je posamezno govorno dejanje neponovljivo tudi v natančno istem okolju.

⁵ Pri tem bi opozoril na večkrat neupoštevano različnost med komunikatorjema, ki je vidna tudi v sporočanjanskem modelu J. Toporišiča (1997), kjer sta T in N obravnavana v bistvu kot dva enaka osebka – razlika naj bi bila le v govornih vlogah, vsaj tako lahko razlagamo shemo duševnosti oz. psihe T in N, kjer je drugačen le vrstni red med stvarnostjo (s), jezikovnostjo (j), prenosnikom (p), vse ostalo pa je enako, kot da bi bilo tvorjenje besedila le nasprotno od sprejemanja (Toporišič 1997: 173).

⁶ Prav gotovo pa je vprašljivo vztrajanje na izgovoru ozkih *e*-jev v vseh prevzetih besedah npr. *džéz* nam. pogostejšega, bolj citatnega *džžž*, če je v pisavi dovoljen zapis *jazz* (glej Tivadar, Jurgec 2003: 210). Izgovor je odvisen od časa, ki je pretekel od prevzema.

⁷ Zaradi združevalnosti in boljšega učenja slovenskega (knjižnega) jezika verjetno ne bi bilo dobro pretirano uveljavljati zlasti v osrednjem prostoru prisotno redukcijo samoglasnikov.

3 Knjižni jezik v govornjenih medijih

Pri razumevanju jezika in določanju norme je potrebno resnično upoštevati razliko med normo, ki je jezikovno inherentna, in kodifikacijo, ki je lastna le knjižnemu jeziku. *Knjižna norma namreč ni in ne sme biti nekaj papirnatega in nenaravnega, protijezikovnega, prav tako pa mora biti tudi kodifikacija čim bolj sočasni zapis norme.* Normo je potrebno le ugotoviti (»določiti«) iz knjižne rabe, torej iz besedil.

Vprašanje pa je, katera besedila in govorce obravnavati kot merodajne pri določanju norme govornjenega knjižnega jezika:

– V današnjem času imajo velik vpliv mediji s profesionalnimi govorniki in bolj ali manj jezikovno izobraženimi novinarji (zelo velika slišnost in tudi poslušnost).

– Upoštevati moramo kultivirane govorce v govornih položajih knjižnega jezika (politike, poslovneže, učitelje ...). V največji meri govornjeni knjižni jezik ustvarja, uči šola.

– Ne smemo pozabiti na »Ertlovega« dobrega avtorja (Ertl 1929): književnika, igralca, nenazadnje spikerja – govornega (po)ustvarjalca, ki tudi ustvarja govornjeno slovenščino.

Pri določanju norme knjižnega govora (in jezika sploh) je potrebno upoštevati razvoj jezika, zvrstno razslojenost, vse pa mora težiti k lažjemu in učinkovitejšemu sporazumevanju.⁸

3.1 Šolanje in tipi govorcev na radiu⁹

Pred samo analizo govorcev in besedil je potrebno predstaviti način šolanja govorcev, ki ima v slovenskem radijskem prostoru že precej dolgo tradicijo.

Zgodovinsko: Temelje izobraževanju je postavila Ana Mlakar, ki je bila sprva le radijska napovedovalka, kasneje pa prva inštruktorica za govor (kmalu po letu 1960) na takratnem Radiu Ljubljana. O njeni strokovni usposobljenosti dosti pove tudi to, da je poučevala na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo (AGRFT). Interno izobraževanje je po njenem delu in kasneje postalo pomembna prvina radijskega dela.¹⁰ Kasneje je to delo nadaljevala njena učenka Ajda Kalan, ki z nekaterimi drugimi napovedovalci sodeluje še danes, priključili pa sta se tudi fonetičarki Cvetka Šeruga-Prek (sedaj vodja) in Suzana Kostner. Za pisno podobo

⁸ O tem v svoji knjigi B. Urbančič piše, da »jezikoslovje sme odobravati le take novosti in spremembe v knjižnem jeziku, ki izboljšujejo sporazumevanje ali pa so se spontano uveljavile v praksi« (Urbančič 1987: 23). S to trditvijo se načeloma lahko strinjamo, vprašanje pa je, kaj pomeni »spontano«, če vemo, da se knjižnega jezika učimo, so nas učili. Vsekakor pa je ta Urbančičeva trditev ustrezna glede na prepogosto pretirano skrb in »nego« jezika.

⁹ Ta predstavitev izobraževanja govorcev na Radiu Slovenija je v veliki meri posledica pogovorov in usmeritev Cvetke Šeruga-Prek, za kar se ji zahvaljujem, in je bila narejena v okviru diplomske naloge (1998), v skrajšani obliki predstavljena v Tivadar (1999: 345).

¹⁰ Po Ani Mlakar so delo fonetika opravljali: Nada Šumi, Marta Kocjan Barle, Ludvik Kaluža, Tončka Godina.

prispevkov skrbi več lektorjev, ki sodelujejo s fonetiki, saj pisna in glasovna podoba jezika pri govornem knjižnem jeziku ne moreta biti strogo ločeni.

Način izobraževanja je naslednji: potencialni učenec šole pride na začetno avdicijo (*govorni preizkus*), in če ga opravi, se lahko vključi v šolanje. Imeti mora primeren glasovni register, zdrav glas, ne sme imeti prehudih narečnih prvin v glasovju in govorni melodiji ali moteče govorne napake; pri izbiranju napovedovalcev so ti kriteriji še strožji, še posebej mora biti ustrezna barva glasu, ob posebej prirejenih besedilih pa se preizkusi tudi njegovo jezikovno znanje in splošna razgledanost. Kandidata ocenita **mentor** in **fonetičarka**.

Izobraževanje govorcev nato poteka na dveh nivojih:

(a) **Vaje pri fonetičarki.** Fonetičarke (praviloma slovenisti) imajo sestavljene posebne vaje o težavnih mestih v slovenskem govornem knjižnem jeziku, njihova norma pa je pravorečni del pravopisa in SSKJ, radijci izdajajo tudi interne brošure (v preteklosti npr. *Antibarbarus*, konstruktivno pa so se vključili tudi v kritiko pravopisa; okrogla miza o SP 2001 s 16. 5. 2002, 19.00–22.00, objavljeno v *Studiu ob 17-ih*, 20. 5. 2002, 1. program R SLO), kjer so poleg slovničnih napak omenjene najpogostejše pravorečne napake (tudi pripombe poslušalcev). Vse to je potem večinoma vključeno v vaje; svoje učence morajo naučiti uporabe priročnikov, tudi tujejezičnih, za reševanje izgovornih zagat. Delo fonetičarke je v veliki meri *individualno* – preko branja teksta (brani jezik) popravljanje in ozaveščanje napak; učencu mora razložiti pravorečne napake in olajšati odpravo le-teh.¹¹ Pouk pri fonetičarki obsega tudi teoretična predavanja (*za skupino 5–6* kandidatov), ki so pred individualnimi vajami pred mikrofonom. To je *teoretični del pouka*, ki zajema izbrana poglavja iz vseh jezikovnih ravnin, s poudarkom na pravorečnosti in praktični uporabnosti teoretičnega znanja v nastopu pred mikrofonom (naglaševanje – mesto naglasa, segmentne premene samoglasnikov, npr. *svèt* → *svéta*; variante nezvočnikov in zvočnikov, tudi odprava govornih »razvad« – pogosto seslanje, izgovarjava prevzetih besed ipd.).

Za nas je zanimiva tudi obravnava splošnega pogovornega jezika v okviru rednega izobraževanja – novinarji naj bi ga potrebovali pri vodenju okroglih miz, kontaktnih oddajah, intervjujih in drugih manj branih oddajah. Ni pa dopuščena ljubljansščina ali kakšno drugo narečje oz. neknjižna zvrst (npr. tudi polvikanje je vrednoteno kot napačno). Učenje (?) splošnega pogovornega jezika se začne šele po utrditvi znanja govornega knjižnega jezika.

(b) **Vaje pri mentorici.**¹² Mentorica oz. mentor je praviloma radijski napovedovalec z dolgoletnimi radijskimi izkušnjami. Opravlja vaje iz tehnike govora, ki se začnejo s pravilnim sedenjem za mikrofonom, pravilno pripravo glasilk (npr. ne

¹¹ Fonetičarka razrešuje tudi pravorečne zagate, ki se sproti pojavljajo v radijskem programu, predvsem ob prevzetih imenih in besedah, z naglasi pa mora opremiti vsako zahtevnejše radijsko besedilo, npr. radijsko igro, pesem, esej ipd., sodeluje tudi pri sami pripravi teh tekstov.

¹² Rad bi se zahvalil tudi Ajdi Kalan, ki mi je omogočila, da sem opazoval potek učenja pri mentorju (nekaj ur) in da sem lahko prisostvoval pri dveh avdicijah (obenem se opravlja vmesna in končna avdicija).

kašljati, ker to izsuši glasilke, le malo navlažiti glasilke s pokašljanjem), dihalnimi vajami, v končni fazi pa predvsem z vajo (popravo) ustreznega registra in hitrosti govora, pravilnim (smiselnim) členjenjem besedila, skratka tehnika govora. Primer: počasnega in zasanjanega govorca dajo govorno živahnejšemu mentorju, hitrega pa bolj umirjenemu. Vaje in funkcija mentorja kljub njegovemu neteoretičnemu delu je pomembna in zahtevna, saj poleg tehnike govora uči tudi »poudarjanje« besedila, tj. pravilno členitev besedila, ki je glede na najnovejša fonetična spoznanja pomembnejše, kot se je zdelo v preteklosti.

Učenec torej nekaj ur tedensko dva semestra obiskuje pouk pri fonetičarkah in mentorjih – pri vsakem polovico ur – in ima svoj indeks, prisotnost na vajah pa je tudi eden od pogojev, da lahko nastopi na avdiciji. Po začetnem preizkusu je naslednji preizkus po enem semestru pouka *vmesna avdicija*; učenec naredi posnetek, ki ga potem poslušata komisija fonetičark in mentorjev ter šefov uredništev, ki so poslali kandidata. Po posvetu se komisija odloči, ali je avdicija opravljena ali ne – če ni bila opravljena, je *možna še druga vmesna avdicija*. Po opravljeni vmesni avdiciji spet obiskuje vaje in na koncu leta je *končna avdicija*, po kateri (uspešno opravljeni) potem dobi spričevalo Interne radijske šole in s tem tudi uradno dovoljenje za nastop pred mikrofonom, kar naj bi praviloma veljalo za R SLO.

Poleg svojih kadrov (R SLO) včasih izobražujejo tudi napovedovalce in novinarje z drugih radijskih postaj in TV SLO (npr. RA Koper in dnevnoinformativni program TV SLO), vendar kljub velikemu povpraševanju ne morejo izobraževati tujih kadrov, ker komaj zadovoljujejo potrebe domače radijske hiše.

Mnogi izšolani govorci potem nastopajo tudi na raznih lokalnih (predvsem nekomercialnih) radijskih postajah (npr. na Murskem valu).¹³

Spričeval in s tem tudi zahtevnosti vaj pa je več vrst:

– za novinarja – lažje vaje in tudi manjše sposobnosti na začetnem govornem preizkusu; pri novinarju lahko, če ni dovolj dober, opredelijo, da lahko bere le krajša in samostojno pripravljena besedila;

– za napovedovalca (profesionalnega govorca, spikerja) – govorno najzahtevnejše vaje s poudarkom na branem govoru;

– za novinarja voditelja – tudi zahtevnejše vaje, vendar s poudarkom na vodenju oddaj, tj. *govorni iznajdljivosti*.

Sedaj se nekoč zelo aktualna delitev na napovedovalce in novinarje ter voditelje precej spreminja, saj napovedovalec večinoma nastopa tudi v vlogi moderatorja (voditelja) raznih prosto govornih oddaj (npr. *Nočnega programa*). Še bolj se vloge izmenjujejo na manjših radijskih postajah (prim. delitev na Murskem valu, Tivadar 2003b: 295), še posebej komercialnih, kjer je voditelj (moderator) celo tehnik, ki sam predvaja glasbo.

¹³ Mnogi govorci obiskujejo individualne tečaje in šole govora izkušenih spikerjev, kjer pa pogosto prihaja do neuzaveščenega sprejemanja »izkušenj« in pravil ter pretiranega posnemanja (v melodiji, višini registra, tempu govora ...).

3.2 Delitev besedil glede na predlogo

Poleg zvrstne delitve moramo opozoriti tudi na delitev besedil glede na navezanost na pisno predlogo (Tivadar 1998: 55), npr. **5 osnovnih načinov** (stopenj) uresničitve knjižnega jezika, ki zahtevajo tudi različno *znanje* knjižne norme (in govornih spretnosti):

– *Branje* (1) in *polbranje* (2) (natisnjeno, a ni povsem prebrano), ki zahtevata mehanično poznavanje pravorečja. Tipičen govorec s stališča radia je napovedovalec (poklicni govorec) npr. pri *Dogodkih in odmevih* (R SLO).

– *Zapisano po opornih točkah* (3) in *prosto brez zapisa, a z miselno pripravo* (4), ki zahtevata aktivno usvojitvev pravorečne norme. Govorec je npr. radijski novinar (tudi polbranje) pri informativnih oddajah in novinar voditelj (*Studio ob 17-ih*).

– *Popolnoma prosto* (5), ki zahteva avtomatizirano znanje pravorečne norme. Primer: politik na tiskovni konferenci, ko ni vnaprej pripravljenih vprašanj in tem. Uporabljan naj bi bilo pri raznih kontaktnih oddajah, čeprav je tudi tam vnaprej neka miselna priprava, v tovrstnih oddajah pa poslušalci (torej neprofesionalni govorniki) pogosto uporabljajo narečje (npr. radijska oddaja *Izjava tedna* na R SLO); prav tako se tudi profesionalni govorniki manj strogo držijo knjižne norme.

V sodobnem radijskem prostoru pogosto prihaja do mešanja teh tipov govora – od prosto govorjenega (povsem nepripravljenega) do miselno pripravljene vzorca in branja, ki ima specifično intonacijo in je praviloma v knjižnem jeziku (gl. tudi v nadaljevanju predstavljeni primer na Radiu Antena).

Čeprav je klasičnega govornega dela radijskega programa vse manj ne samo na zasebnih radijskih postajah, ampak tudi na nacionalnem radiu, o čemer priča npr. nova pretežno glasbena shema 3. programa R SLO, imajo radijske postaje (pa tudi televizija) še vedno velik vpliv na oblikovanje slovenske govorne norme, saj so npr. poročila (brana besedila) ob 15.30 še vedno v vrhu poslušnosti (<http://www.mediana-irm.si>), prav tako so zelo priljubljene kratke (brane) novice.

3.3 Lektoriranje besedil in razmerje do pisnega jezika

Kot je razvidno iz predstavljenega izobraževanja govora prihaja pri radijskem govoru na nacionalnem radiu do lekture tudi po izobraževanju (vloga lektorjev), prav tako pa fonetiki spremljajo radijski program in poskušajo določene neustreznosti sproti popravljati.¹⁴ Potrditev temu je mnenje voditelja D. Miliča, ki je ob 75-letnici radia (R SLO 1, 23. 10. 2003) kot pozitivno izpostavil delo lektorjev in lektoriranje besedil. Prav gotovo je dodatno izobraževanje govora potrebno glede na že izpostavljeno narečno razslojenost in premajhno zastopanost govora (pravorečja) tako v raziskovanju knjižnega jezika kot v šolah.¹⁵ Omenjeno izobraževanje

¹⁴ Fonetičarka razrešuje tudi pravorečne zagate, ki se sproti pojavljajo v radijskem programu, npr. ob prevzetih imenih in besedah, z naglasi pa mora opremiti vsako zahtevnejše radijsko besedilo, npr. radijsko igro, pesem, esej ipd., sodeluje pa tudi pri sami pripravi teh tekstov.

prispeva tudi k boljši realizaciji besedil in jasnejši artikulaciji, s tem pa tudi boljši razumljivosti povedanega.

Vloga in oblika medijskega govornega jezika se v zadnjem času hitro spreminja, **postaja vse bolj zgoščen in jedrnat**. Pogosto sta slika oz. glasba v ospredju; jezik je le kot dodatek. Pri tem je treba izpostaviti že omenjeni posebni tip kratkih novic, ki jih ustvarjata tako nacionalna radijska postaja (VAL 202) kot tudi zasebni mediji (npr. *Novice 24 ur*). In kakšen dodatek je govorni jezik? Je mogoče govorni jezik v krizi? Kakšen je sodobni slovenski govorni (knjižni) jezik?

Slovenski jezik si je popolno vlogo pridobil in izbral šele v zadnjem času (po letu 1991) z ustanovitvijo Republike Slovenije, kjer je slovenski (normirani – pisni in govorni) jezik dobil tudi **državno vlogo**, tudi v diplomatskih dejavnostih Republike Slovenije; potrebni so uradni prevajalci in tolmači – slovenski jezik je enako praven tudi v Evropski uniji, kamor smo vstopili.¹⁶ Slovenski jezik se je dokončno uveljavil, verjetno bo svojo vlogo še povečal (predvsem v mednarodnem smislu) in utrdil. In to ravno v času »krize« govornega jezika?¹⁷

Zanimiv je tudi razvoj (slovenskega) gledališča, ki je npr. s Tomažem Pandurjem prišel do izrazito vizualne podobe; beseda je bolj kot dodatek (tudi na reklamnih plakatih), npr. že v Pandurjevi *Ruski misiji* konec devetdesetih let 20. stoletja je prišlo celo do mešanja več jezikov ob seveda veličastnih kulisah in kostumih (posmeh veličini jezika?). V podobno smer je šla v tistem času tudi *Silence silence silence* Vita Tauferja v izvedbi Mladinskega gledališča, kjer je govor povsem »izrinjen«, le zunanja podoba sveta, nič abstrakcije preko besede, le stokanje in na koncu krik, glas [a]. Rojstvo besede. Ponovno rojstvo besede. Tudi najnovejše gledališke (tudi Pandurjeve) stvaritve nadaljujejo to smer. Vsekakor se nočemo spuščati v analizo literarnih del; to naj služi le kot ponazoritev drugačnega položaja govornega jezika v današnjem svetu, kjer govor nikakor ni le posnetek in druga podoba pisnega jezika, ampak si »ustvarja« (ustvarjamo) s pomočjo elektronskih medijev in čedalje večje liberalizacije (demokratizacije) normiranja samosvoje podobe.

Vendar govorni jezik niti na začetku ni bil posnetek pisave – če se spomnimo le antičnih rapsodov in filozofov, ki jim je bila govorna beseda osnova, in so zato toliko bolj razvijali retoriko (= umetnost govora). Z ustvarjanjem »pisnih (knjižnih)

¹⁵ Zanimivo je mnenje nekaterih pedagogov o izobraževanju govornega knjižnega jezika, ki posebej opozarjajo na zapostavljanje govornega izraza knjižnega jezika in obenem tudi na pomembnost govornega ustvarjanja pri pouku slovenščine – predlagajo celo neke vrste govorni spis (Dolgan 1996: 63-79).

¹⁶ O problematiki in razvoju normiranja v slovenskem jeziku že v razpravah zbornika *Jezik in čas* (1996, ur. Ada Vidovič Muha). Pomemben se mi zdi še posebej članek urednice, kjer je dobro in nazorno prikazan razvoj normiranja slovenskega knjižnega jezika in nakazane tudi smernice za naprej; podobno tematsko in problemsko je pomemben zbornik *Obdobja 20. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje* (2003, ur. Ada Vidovič Muha).

¹⁷ Pojem kriza nikakor ni mišljen v nekem katastrofičnem pomenu, ampak predvsem v smislu ponovnega uveljavljanja pisnega in grafičnega ter glasbenega izraza, s tem pa tudi spreminjanja pomembnosti in podobe govornega jezika. S tem je mišljen predvsem prodor interneta (in pred tem računalništva). Zanimiv je tudi razvoj in sama (pravzaprav govorna) podoba pisnega jezika na internetu, pri e-pošti.

jezikov« pa se je tudi začelo razmišljanje o izrazni podobi jezika – kako zapisati govorno besedo in kako zapisati, da bi nastalo knjigo razumelo čim več ljudi. O tem priča tudi ustvarjanje slovenske knjižne (pisne = knjižne) norme; Trubar je ustvarjal iz živega intelektualnega (ljublanskega) govora (Rigler 1968).¹⁸ Pravzaprav se v sedanjem času govornji jezik vrača h govoru in njegovi primarnosti.

3.4 Govorjeni jezik na lokalnih radijskih postajah¹⁹

Omenjena jednatost in s tem povezana kratkost govornjenih sporočil se odraža tudi na različnih lokalnih radijskih postajah po vsej Sloveniji. Pravzaprav se je potrdilo razlikovanje in nihanje med dialektom (zasebnim in prvotnim, čustvenim) ter knjižnim (javno-formalnim in kontroliranim) jezikom. Tako se potrjuje teoretična predpostavka o trdnem sistemu narečja in knjižnega jezika, ostalo pa se pogosto med seboj prekriva in spreminja (Daneš 1997: 14). Zelo pogosto je prehajanje iz enega v drug sistem, skratka zvrstno mešanje.

Primer²⁰ (Radio Antena, 8. 3. 2003,²¹ oddaja *Misel dneva*):

Voditelj (**knjižni jezik v nagovoru, predstavitev oddaje**): [*Op približno devēti ūri in dvāset minūt klīčemo Mīho /.../ Dobro jŭtro. Čās je za globōko mīsəŭ /.../*]

Sodelavec radia (**knjižni jezik za pozdrav**): [*Dōbro jŭtro usəm skŭpaj, (pogovor predvsem v dialektu) mōrəm rēčt, da mōja komerciālna števīlka nēč devēdasət /.../ sem jo mōgu še ēnkrāt povēdat, jāsno /.../*]

Voditelj (**v dialektu**): [*Mi smo ga nardīl tādžga kot je zdēj /.../ mi smo ga clō do krŭha sprāvəl /.../ Ti dovōlmo, ēvo, (preklop v knjižno) dānes, mīsəŭ /.../*]

Sodelavec radia (**knjižno**): [*Mīsəŭ za danāšnji dān (nadaljuje dialektalno) mī smo zmēr māl pret časom /.../ (nagovor v knjižnem jeziku) Zātō je danāšnja mīsəŭ prāva napōved za dān ženā /.../ (dialektalni dovtip, mašilo) jo bom kār ispljŭnu: (branje, razvidno iz hitrosti in intonacije, v knjižnem jeziku) Žēnske imājo zelō rāde rōže, čeprāŭ so lēpše od njīh. Rōže nāmreč ovēnejo mnōgo prēj in tō dāje žēnskam opčŭtək, da je njīhova lepōta vēčna /.../*]

Voditelj (**pogovorni zaključek**): [*Se bomo slīšal, če se bomo slīšal.*]

Kot je razvidno, v javnem medijskem govoru pogosto prihaja do preklapljanja. Zato je vprašljiva zvrstna razmejitev na pokrajinski pogovorni in substandardni jezik. **Pokrajinski pogovorni jezik** (neknjižna zvrst) je formalnejši govor v regionalnih središčih z vplivom knjižnega jezika (formalnost), definiran kot »zemlje-pisno nadnarečje za opravljanje nalog, ki jih ima v vsenarodnem smislu knjižni

¹⁸ Breda Pogorelec govori o ustni (večinoma cerkveni) rabi jezika, ki ga je Trubar potem preoblikoval v pisno obliko (Pogorelec 1996: 44).

¹⁹ S problematiko jezika na lokalnih radijskih postajah smo se ukvarjali s študenti 1. in 2. letnika slovenistike. Obdelali smo več kot 10 radijskih postaj, vključno z nacionalnim radiem, npr. Murski val, Radio Triglav, Radio Hit, Radio Cerčno, Štajerski val, Radio Rogla, Radio Antena itd.

²⁰ Zaradi lažje primerljivosti smo dodali naglasna znamenja, poudarek je na reduciranju samoglasnikov, kar je značilnost dialektalnega govora Ljubljane.

²¹ Radio Antena sodi med tri najbolj poslušane frekvence z osrednjega slovenskega območja (Ljubljane in okolice). Programski cilj ni le zabavanje poslušalstva, pač pa tudi izobraževanje.

jezik« (Toporišič 2000: 21). Vprašljive so tudi opredelitve posameznih pokrajinskih jezikov; razen ljubljanskega naj drugi niti ne bi bili tako razslojeni, niti ne izrazito nadnarečni (Toporišič 2000: 23). Samo izjemoma naj bi bil pokrajinski pogovorni jezik zapisan.²²

Substandardni jezik (knjižna zvrst) je manj formalna, predvsem govornjena oblika knjižnega jezika (splošni pogovorni jezik ali knjižni pogovorni jezik (Toporišič 2000: 16), visoki pogovorni jezik (Pogorelec 1965: 134), občevalni jezik (Vodušek 1950: 1150)). Pravzaprav naj bi bil to nadnarečni, manj formalni (pogovorni) knjižni jezik intelektualcev o »zahtevnejših« temah, manj dosledna (toga) uredništev knjižnega jezika – razrahljan knjižni jezik?

Podvomimo lahko predvsem v splošno razširjenost in rabo (izoblikovanost) knjižnega pogovornega jezika, kot je zapisan v *Slovenski slovnici* (Toporišič 2000: 18–19). Prav gotovo pa iz analiziranih besedil sklepamo, da ni tako enoten, ampak je več odstopov (bolje: preklpov) od knjižne izreke, povezanih z določenimi socialno-dialektalno-individualno-pogovornimi značilnostmi.²³

Lahko pa pritrdimo trditvi (Toporišič 2000: 17): »Seveda si ni treba misliti, da bi tak splošni pogovorni slovenski jezik moral biti v vseh prvinah svojih strukturnih ravnin povsem brez variant, saj tak končno tudi naš zborni jezik ni.«²⁴ V korist sproščenosti in (po)govornosti tudi formaln(ejš)ih jezikovnih zvrsti. Naš namen ni in pravzaprav ne sme biti popis in priporočanje nekega neformalnega govora, kar bi bilo v nasprotju s težnjo po spontanosti in živosti ter naravnem razvoju govora.

3.4.1 Knjižno in narečno v govornjenih medijih

Ob analizi besedil smo torej ugotovili jasno delitev na dva sistema: knjižno in narečno, obenem pa tudi prej omenjeno »preklapljanje«.

Pri uporabi narečnosti bi izpostavili naslednje:

(a) Predvsem gre tukaj za prosto govornjena besedila (brezpredložna besedila), razen če so to literarna dela, popevke ipd., ki so tudi zapisana v narečju.

(b) To so predvsem zabavne (pogovorne) vsebine – razne kontaktne oddaje (npr. *Geza se zeza* na Murskem valu).

(c) Pri narečnem govoru gre za neformalnost, zasebnost, čustvenost, s čimer pa se lahko tudi manipulira (prepoznavnost, približanje naslovniku – prim.: reklame, politika).

Pri rabi govornjenega knjižnega jezika pa moramo izpostaviti:

(a) Brana besedila (povsem pisna predloga), kot so novice, napovedi, komentarji idr., so samo v knjižnem jeziku (tudi reklame so zelo pogosto knjižne zaradi jas-

²² Pri tem je potrebno opozoriti na poseben položaj medijskega govora v Prekmurju (prekmurski knjižni jezik), kjer obstaja celo dihotomija prekmursko : slovensko (Tivadar 2003b: 292–296).

²³ Natančnejša analiza *splošni/knjižni pogovornega jezika* je prav gotovo tema posebnega članka.

²⁴ Manj sicer lahko pritrdimo nadaljevanju na isti strani v smislu uzaveščanja nekega trdnega jedra, ki nas usmerja k učenju in uveljavljanju (nespontanemu, učenju?) tega neformalnega jezika.

nejše artikulacije, predstavitve izdelka). Izrazita je kontroliranost (priprava) govorenega izraza.

(b) Večinoma so to zahtevnejše teme – tukaj gre pravzaprav za neke vrste prestižnost (vsebinsko in izrazno). Zanimiv je bil primer v intervjujih na Murskem valu, kjer so govorci začeli v prekmurskem jeziku (narečju), vendar so potem prešli v knjižni jezik (Murski val, *Intervju*, 3. 6. in 10. 6. 1999).

Glavni kriterij normiranja knjižnega jezika mora biti »razumljivost in jasnost s stališča sprejemnika«; »kodificirana knjižna izreka je v družbi priznana in odstopanja od nje se v družbi zaznavajo kot nesposobnost govorca«, obenem pa je sprejemljiva za čim širšo skupnost »tako profesionalnih kot laičnih govorcev« (Palková 1997: 321).²⁵

Na primer: z vidika narečnosti je osnova češkega govorenega knjižnega jezika osrednja Češka z izjemo Prage z okolico, za področje Moravske pa so v nekaterih pojavi sprejete dvojnice (Palková 1997: 321); v novejšem času je omogočeno hitro usklajevanje kodifikacije z normo in zato je potrebno dopustiti tudi več dvojnic, kar je tudi, kot je vidno iz besed Palkove, smer razvoja normiranja (kodificiranja) v modernem jezikoslovju. Knjižna izreka je torej nekaj splošno priznanega brez izrazitih narečnih posebnosti (osrednja Češka brez Prage), dovoljene pa so dvojnice.

Mogoče tega v govorenem slovenskem knjižnem jeziku manjka – primer fonema /v/: v vzglasju pred jezičnikoma (likvidama) /ll/ in /r/ je uzakonjen [w], čeprav velik del govorcev izgovarja [v] – zato prihaja do izumetničenega zložnega [u], [u]lada nam. večinoma sprejemljivega [v]lada (Tivadar 1999). Podobno zmedo ustvarja izgovor števnikov 12–19 v SP 2001 z naglasom samo na -ájst [dvanájst], čeprav je vsaj enakovreden, v medijih prevladujoč (tudi zaradi vpliva radijske šole) in z anketami v SSKJ utemeljen tudi naglas [dvánajst ...] – v SSKJ je dopuščena enakovredna dvojica s kvalifikatorjem *in* (več o SP 2001 Tivadar, Jurgec 2003).

4 Vloga in normiranje knjižnega jezika v sodobni jezikovni situaciji²⁶

Knjižni jezik je duhovno stičišče Slovencev tudi v geografskem stičišču, gospodarsko-politično-kulturnem središču Ljubljani, kjer so in delujejo ljudje iz raznih

²⁵ Na podobnih temeljih so narejeni tudi kriteriji določanja pravorečne norme in njenega kodificiranja v *Mluvnické češtiny* 1 (1986: 92–93), ena izmed vodilnih avtorjev je prof. dr. Z. Palková, kjer razlikujejo med različnimi *stili govorenega knjižnega jezika* (knjižne izreke; spisovna výslovnost): (a) *osnovni (nevtralni) stil*: govori se v javnih govornih položajih – v uradnih govornih položajih (npr. razni sestanki, pogajanja), v šoli, na predavanjih – in naj bi bil osnovni stil izreke učiteljev, medijskih govorcev (na radiu in televiziji) idr.; (b) *izbrani (slavnostni) stil*, »višji stil«: govori se ob posebnih priložnostih, v slavnostnih govornih položajih; (c) *vsakdanji stil*, »nižji stil«: govorniki knjižni jezik v vsakodnevnem stiku, ko oz. če se uporablja v vsakdanjem pogovoru. Meje med stili govorenega knjižnega jezika pa niso tako jasne kot med različnimi jezikovnimi stili. Na (iz)govor vplivajo različni subjektivni dejavniki, ki poleg objektivnih dejavnikov (branost/nebranost, pripravljenost/nepripravljenost, javnost/nejavnost, enogovornost/večgovornost) v veliki meri »vplivajo na izbiro govorenega izraza« – tj. »psihološki dejavnik govorca«, torej njegova individualnost, ki je odvisna tudi od zunanjih okoliščin določenega govornega položaja.

²⁶ Dopolnjeno iz magistrskega dela (Tivadar 2003a).

krajev Slovenije in tudi sveta – in na svojih bolj ali manj vplivnih javnih (in uradnih ter državnih) položajih aktivno uporabljajo slovenski knjižni jezik. Ljubljana in »njen govor« je v tem smislu vsekakor bil in bo, če upoštevamo pomembno državno in gospodarsko vlogo Ljubljane tudi ob vključitvi Slovenije v Evropsko unijo, verjetno tudi ostal osnova za knjižni jezik. Zato ni ustrezno iskati nekakšen ideal (osnovo) v jezikovni čistosti, izvoru govorca, jeziku družine, saj se knjižni jezik uresničuje v javnem in uradnem govornem položaju in se ga vsi bolj ali manj priučimo (Toporišič 2000: 15) – zasebno govorimo drugače (večinoma še dialektalno). Prav tako je v sedanjem času prepletanja kultur in jezikov ter hitrega spreminjanja le-tega potrebno težiti k čim bolj živemu jeziku, ki se tudi dejansko govori v omenjenem govornem položaju in ki ga govorijo govorci različnega porekla, mora biti sprejemljiv za govorce različnih starosti. Knjižni jezik, ki je obenem tudi nacionalni, mora opravljati svojo vlogo v nacionalnem in sporazumevalnem smislu – reprezentativna (državna) in združevalna, povezovalna vloga. Ne moremo omejiti knjižnega jezika samo na »elitni izraz« določene skupine ljudi (omenjeni primer idealnega in znanstveno raziskanega, vendar odtujenega govora BBC v sedemdesetih letih 20. stoletja; Kostić 1978: 141; prim. izjavo Jožeta Faganela o konzervativnosti Radia Slovenija v *Delu*, 12. 12. 2001, str. 8), knjižni jezik ne more biti namenjen samo reprezentativni vlogi, ampak je kot živ jezik nujno soodvisen tudi od življenja širšega kroga ljudi in njihovega sporazumevanja.

V razmislek in diskusijo: slovenski knjižni jezik naj bi dovolj dobro govorili in obvladali vsi, ki so opravili maturo, torej zaključili srednjo šolo in s tem temeljno jezikovno izobraževanje. Vsekakor se znanje jezika dopolnjuje tudi v procesu nadaljnega šolanja (na večini nejezikoslovnih fakultet bi morala biti vloga knjižnega jezika večja, ponekod pa prevzemajo določene vloge tuji jeziki, predvsem angleščina), vendar je osnova za nadaljnje dopolnjevanje prav opravljen izpit iz slovenščine na maturi – do kolikšne mere je (jezikovno) izobraževanje dovolj kvalitetno oz. bi lahko bilo boljše, je drugo vprašanje.

Glede na vse povedano lahko izpostavimo še nekaj pomembnih vodil knjižnega govora:

NE:

– *prestižnost* kot izločevalnost, nestrpnost do »napak« (občutek neznanja lastnega jezika)

– *kontroliranost* kot nesprošččenost – nenaravni poudarki, veliko mašil (predvsem ə-kanje)

– *sekundarnost*, neživost knjižnega govora – samo branje

– *sistem* kot nespremenljiva enota

in

DA:

– *aktualnost* (raziskave, gradivo) – utemeljenost sprememb

– *enakovrednost* govorjenega in pisnega jezika

– *izobraževanje* govora (priročniki, poenotenje šolanja) in (iz)raba govornih možnosti slovenskega jezika

– *dvojnice*, če so izpričane in funkcionalne (prim. sedemnajst; vreme, vlada) – prožnost nujna prav zaradi slovenske narečne razslojenosti

Pri učinkovitem, stilno nezaznamovanem in retorično dovršenem govoru je torej možno dopustiti določene »napake«, neskladnost z »idealno« kodifikacijo – vsebina mora biti tudi pri govorjenem knjižnem jeziku pred oz. z izrazom. Večja strpnost do »napak« pa ne sme pomeniti manjše kakovosti govorjenih besedil, od artikulacije fonemov do členjenja besedila – tudi pri knjižnem jeziku obstajajo določeni »govorni modeli (vzori)«, ki naj bi bili čim bolj popolna uresničitev knjižne norme in so vzor za ostale govorce, a sprejemljivi (prim. raziskavo sprejemljivosti govorcev na Hrvaškem, Bakran 1996: 250). Sprejemljivost je povezana s sočasnostjo, sodobnostjo norme, zapisane v kodifikacijskih priročnikih (samostojni priročnik pravoječje), kar lahko omogoči samo ustrezno gradivo (govorjeni korpus, ki se sproti dopolnjuje) in raziskovalci.

Vpliv govorjenih medijev na knjižni jezik bo/je tako na lokalni kot državni ravni velik, z razvojem radia in televizije se spet postavlja v ospredje primarni jezikovni izraz tudi v knjižni jezikovni zvrsti. Elektronski mediji bodo imeli čedalje več poslušalcev/gledalcev oz. toliko kot sedaj, zato bodo v veliki meri soustvarjali tudi jezikovno podobo – večji vpliv na govorjeni knjižni izraz imajo (oz. bodo imele) le še (osnovne in srednje ter visoke) šole, ki pa bi morale poleg učenja pravil in teorije o knjižnem jeziku govorce usmerjati tudi v nadaljnje izpopolnjevanje, življenje s slovenskim knjižnim jezikom in njegovo uporabo, da bi bili suvereni in sproščeni govorci svojega jezika.

Literatura

Stjepan BABIĆ idr., 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: nacrti za gramatiku*. Zagreb: HAZU.

Juraj BAKRAN, 1996: *Zvučna slika hrvatskog govora*. Zagreb: Ibis grafika. 250.

František DANEŠ, 1997: *Situace a celkový stav dnešní češtiny. Český jazyk na přelomu tisícletí*. Praha: Academia. 14.

Marjan DOLGAN, 1996: *Govorno ustvarjanje*. Ljubljana: Rokus. 63–79.

Ina FERBEŽAR, Mihaela KNEZ, Andreja MARKOVIČ, Nataša PIRIH SVETINA, Mojca SCHLAMBERGER BREZAR, Marko STABEJ, Hotimir TIVADAR, Jana ZEMLJARIČ MIKLAVČIČ, 2004: *Sporazumevalni prag za slovenščino*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Ministrstvo RS za šolstvo, znanost in šport.

Václav ERTL, 1929: *Časové úvahy o naší mateřštině*. Praha.

Đorđe KOSTIĆ, 1978: *Za višu govornu kulturu. RTV Teorija i praksa*. Beograd: RTV Beograd. 139–147.

Fran LEVEC, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: Cesarska kraljeva zaloga šolskih knjig.

Mluvnice češtiny 1, 1986. Praha: ČSAV.

- Iva NEBESKÁ, 1996: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova.
- Zdena PALKOVÁ, 1997: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praga: Univerzita Karlova.
- Breda POGORELEC, 1996: Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika pri Slovencih med 1945 in 1995. *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. 41–61.
- Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: SAZU.
- Mirko RUPEL, 1946: *Slovensko pravorečje*. Ljubljana: DZS.
- Andrej E. SKUBIC, 2003: Mesto standardnega jezika v jezikovnem repertoarju posameznika. *Obdobja 20. Slovenski knjižni jezik – aktualna vprašanja in zgodovinske izkušnje*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 209–226.
- Ivo ŠKARIČ, 1999: *V iskanju izgubljenega govora*. Ljubljana: Šola retorike.
- Stanislav ŠKRABEC, 1870: O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi. *Jezikoslovna dela* 4. Ur. J. Toporišič. 11–50.
- Stanislav ŠKRABEC 1994a: *Jezikoslovna dela* 1. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica. 39–52, 274–278.
- Stanislav ŠKRABEC 1994b: *Jezikoslovna dela* 2. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Stanislav ŠKRABEC 1995: *Jezikoslovna dela* 3. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Stanislav ŠKRABEC 1998: *Jezikoslovna dela* 4. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Hotimir TIVADAR, 1998: Govorjeni knjižni jezik – njegovo normiranje in uresničevanje (ob akustični analizi fonema /v/ na primerih iz radijskih besedil). *Diplomska naloga*. Ljubljana, (Praga): Filozofska fakulteta.
- Hotimir TIVADAR, 1999: Fonem /v/ v slovenskem govornem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 47/3. [341]–361.
- Hotimir TIVADAR, 2002: Fonetične vaje pri pouku slovenščine (predvsem kot drugega/tujega jezika). *Slovenščina v šoli* 2/5. 11–18.
- Hotimir TIVADAR, 2003a: *Govorjena podoba slovenskega knjižnega jezika – pravorečni vidik*. Magistrsko delo. Ljubljana, (Praga): Filozofska fakulteta.
- Hotimir TIVADAR, 2003b: Aktualna vprašanja slovenskega pravorečja. *Współczesna polska i słoweńska sytuacja językowa*. Ur. S. Gajda, A. Vidovič Muha. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej; Ljubljana: Filozofska fakulteta. [281]–299.
- Hotimir TIVADAR, 2004: Fonetično-fonološke lastnosti samoglasnikov v sodobnem knjižnem jeziku. *Slavistična revija* 52/1. [31]–48.
- Hotimir TIVADAR, Peter JURGEČ, 2003: Podoba govornega slovenskega knjižnega jezika v Slovenskem pravopisu 2001. *Slavistična revija* 51/2. [203]–220.
- Jože TOPORIŠIČ, 1997: *Slovenski jezik in sporočanje*. Ljubljana: Založba Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.
- Boris URBANČIČ, 1987: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost. 27–33, 157–173.
- Ada VIDOVIČ MUHA, 1996: Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in čas*. Ur. A. Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. 15–41.
- Božo VODUŠEK, 1950: Pripombe k slovenskemu pravopisu. *Novi svet* 5/2. 947–954, 1045–1052, 1149–1152.

Spletni strani

<http://www.learningrussian.com/grammar/phonetic3.htm>

<http://www.learningrussian.com/grammar/phonetic4.htm>